

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

ФЁДАР КЛІМЧУК

Нарадзіўся Фёдар Данілавіч Клімчук 27 лютага 1935 г. у в. Сіманавічы Драгічынскага раёна Брэсцкай вобласці ў шматдзет-

най сялянскай сям'і (акрамя яго, бацькі выгадавалі яшчэ трох сыноў і дзвюх дачок).

Па заканчэнні Драгічынскай сярэдняй школы № 2 (1952 г.) паступіў на гістарычны факультэт Пінскага настаўніцкага інстытута, які паспяхова скончыў у 1954 г. Настаўніцкую працу пачынаў у в. Відзібар Столінскага раёна, але неўзабаве быў прызваны на вайсковую службу (кастрычнік 1954 г.).

Пасля вяртання з войска выкладаў гісторыю ў шэрагу школ Драгічынскага раёна (Субаты, Ласінцы, Заверша, Ляхавічы, Радастава, Застаўе), а з 1958 г. — у роднай вёсцы Сіманавічы. Паколькі дыплом настаўніцкага інстытута сведчыў пра незавершаную вышэйшую адукацыю, то ў 1960-я гады Ф. Клімчук паступае на завочнае аддзяленне гістарычнага факультэта Мінскага дзяржаўнага педінстытута імя А. Горкага па заканчэнні якога атрымлівае дыплом аб вышэйшай адукацыі (1964–1967 гг.).

Праца з вучнямі падабалася маладому настаўніку. У вольны ад заняткаў час ён здзяйсняў з імі пешыя і веласіпедныя вандроўкі не толькі па Драгічыншчыне, але і па суседніх рэгіёнах Заходняга Палесся (Піншчына, Століншчына і інш.). Гэтыя вандроўкі мелі вялікае пазнавальнае значэнне не толькі для яго выхаванцаў, яны абуджалі і актывізоўвалі прыродныя здольнасці самога настаўніка да актыўнай навукова-даследчай дзейнасці, пашыралі яго ўласныя веды пра традыцыйны народны побыт, культуру, асаблівасці вуснага маўлення мясцовых жыхароў. Разам са сваімі вучнямі ён шукаў на Палессі старажытныя стаянкі людзей і дасягнуў гэтай мэты: каля роднай в. Сіманавічы была знойдзена такая стаянка каменнага перыяду, якую аўтарытэтны савецкі археолаг Ю. Кухарэнка ўключыў у сваю трохтомную працу па археалогіі Палесся, а адкрывальнікам яе падаў школьнага настаўніка Фёдара Клімчука.

Цікавасць да гісторыі абудзіла і цікавасць да традыцыйнай народнай культуры, адным з асноўных выразнікаў якой з'яўляецца мова. Вандроўкі па Заходнім Палессі, назіранні за асаблівасцямі маўлення мясцовых жыхароў, занатоўванне адрозненняў іх гаворкі ад сваёй роднай (Драгічыншчына для такіх даследаванняў — ідэальны палігон: там на адносна невялікай тэры-

торыі суіснуе як мінімум чатыры тыпы гаворак) садзейнічалі фарміраванню і станаўленню яго як адметнага і самабытнага беларускага дыялектолага.

Асабліва актыўна эвалюцыя гісторыка Фёдара Клімчука ў лінгвіста пачалася пасля ўстанаўлення ім сталай сувязі з загадчыкам сектара дыялекталогіі Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа АН БССР Юзэфай Мацкевіч (1957 г.) і з расійскім акадэмікам Мікітам Талстым (1962 г.). У гэты час па заданні Ю. Мацкевіч ён збірае матэрыялы для «Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы» на Драгічыншчыне, удзельнічае ў акадэмічных дыялекталагічных экспедыцыях на Усходняе і Заходняе Палессе (1958 г., 1963 г.), наведвае аддзел дыялекталогіі Інстытута мовазнаўства імя А. Патабні АН УССР (1959 г.) і канчаткова схіляецца да думкі прысвяціць сваё далейшае жыццё беларускай дыялекталагічнай навуцы.

Па заканчэнні аспірантуры Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа АН БССР (1968–1971 гг.) Фёдар Клімчук быў размеркаваны ў сектар дыялекталогіі, дзе бесперапынна працаваў каля 35 гадоў аж да выхаду на пенсію ў сакавіку 2005 г. Асноўныя кірункі яго даследаванняў канцэнтраваны на такіх раздзелах дыялекталогіі як фаналогія, лінгвагеаграфія, лексікаграфія, лексікалогія. Акрамя гэтага ён апублікаваў цікавыя і змястоўныя артыкулы па анамастыцы, сацыялінгвістыцы, фальклору, этнаграфіі, а ў апошні час заявіў пра сябе як цікавы паэт і прэзаік, які стварае мастацкія творы на роднай сіманавіцкай гаворцы. Усяго ім у беларускіх і замежных выданнях апублікавана каля 250 навуковых прац. І ўсё ж асноўны кірунак даследаванняў — дыялекталагічны.

Фаналагічна-лінгвагеаграфічная тэматыка (а менавіта такое аб'яднанне двух кірункаў у дачыненні да гэтага даследчыка абсалютна абгрунтаванае) займае ў навуковай спадчыне Фёдара Клімчука асабліва адметнае месца. Пачаткам распрацоўкі дадзенай праблематыкі стала кандыдацкая дысертация «Да лінгвагеаграфіі Заходняга Палесся (фанетыка чатырох палескіх гаворак)» (1973 г.), якая пазней апублікавана асобнай кнігай [4]. На багатым фактычным матэрыяле, уважліва і кваліфікавана, з

прыцягненнем прыкладаў з іншых беларускіх гаворак і славянскіх моў, важных пазалінгвістычных фактаў, найперш гістарычных, прааналізавана фанетычная структура гаворак і ўпершыню ў беларускай дыялекталогіі ажыццёўлена іх групоўка ў межах заходнепалескага этна-моўнага арэалу (вылучаны чатыры тыпы гаворак на фанетычным узроўні). Гаворкі даследаванага рэгіёну аўтар прапанаваў назваць *загародскімі*, што на сённяшні дзень прынята большасцю беларускіх дыялектолагаў і гэты тэрмін шырока выкарыстоўваецца ў навуковых публікацыях.

У працы зроблена спроба гістарычнай інтэрпрэтацыі фарміравання сучаснага дыялектнага ландшафту заходнепалескага рэгіёну. Асноўнымі фактарамі, што ўплывалі на маўленчую сітуацыю ў Заходнім Палессі, на думку аўтара, былі «міграцыйныя рухі розных эпох, пачынаючы з канца праславянскага часу» [4, с. 102], «раздзяленне... тэрыторыі ў розныя перыяды межамі племянных саюзаў, дзяржаў, феадальных княстваў, зямель і інш.» [4, с. 103], «наяўнасць у некаторых месцах прыродных рубяжоў тыпу лясных і балотных масіваў» [4, с. 106], што на той час як важкія прычыны фарміравання дыялектнага ландшафту прымаліся далёка не ўсімі дыялектолагамі. Тым не менш аўтар у аб'ектыўнасці сваіх першых вывадаў па этнагенезе заходнепалескіх гаворак не сумняваўся і працягваў, назапашваючы новыя факты, пацвярджаючы свой пункт гледжання ў шматлікіх публікацыях апошніх чатырох дзесяцігоддзяў. У гэтым сэнсе Фёдар Клімчук з'яўляецца адным з нямногіх у беларускай дыялекталогіі, хто паспяхова займаецца пытаннямі гістарычнай дыялекталогіі (дастаткова прыгадаць яго аднайменны артыкул у энцыклапедыі «Беларуская мова» і дзясяткі публікацый дадзенай тэматыкі ў розных навуковых зборніках айчынных і замежных выданняў). Ужо з кандыдацкай дысертацыі і на ўсё астатняе навуковае жыццё палеская тэматыка стала галоўным аб'ектам яго навукова-даследчай дзейнасці.

Што да лінгвагеаграфічнай праблематыкі, то яна ў навуковай творчасці Фёдара Клімчука займае дамінуючае месца, бо складана адшукаць у яго шматлікіх дыялекталагічных публікацыях працу, дзе не закраналіся б пытанні лінгвагеаграфіі, ужо пачы-

наючы з кандыдацкай дысертацыі. У далейшым ён стаў суаўтарам шэрага важных картаграфічных выданняў беларускіх і замежных навукоўцаў, найбуйнейшым з якіх з'яўляецца пяцітомны «Лексічны атлас беларускіх народных гаворак» (1993–1998 гг.) – плён ледзь не трыццацігадовых намаганняў беларускіх дыялектолагаў пад кіраўніцтвам Ю. Мацкевіч. У стварэнні агульнаацыянальнага лексічнага атласа ён удзельнічаў ад пачатку працы і да яе завяршэння: збіраў матэрыялы па спецыяльнай праграме (1971–1975 гг.), склаў 237 карт (з іх 15 у суаўтарстве, 1976–1985 гг.), быў рэдактарам першага тома і членам рэдкалегіі астатніх тамоў пры падрыхтоўцы атласа да друку і яго выданні (1986–1998 гг.). У выніку як аднаму з асноўных суаўтараў атласа яму з калегамі была прысуджана Дзяржаўная прэмія Рэспублікі Беларусь у галіне фундаментальных навуковых даследаванняў (2000 г.).

Значны ўклад Фёдара Клімчука ў абгульняльную манаграфію па матэрыялах першага тома атласа «Лексічныя ландшафты Беларусі» (1995 г.), дзе ён ахарактарызаваў пучкі ізаглас паўднёва-заходняй лакалізацыі, інтэграваную лінгвагеаграфічна-лексікаграфічную працу па гаворках Палесся [2], тэматычны атлас, прысвечаны даследаванню лексікі апрацоўкі льну [11], а таксама ў міжнародныя праекты «Агульнаславянскі лінгвістычны атлас» (апублікаваў у розных яго выпусках 18 уласных карт) і «Лінгвістычны атлас Еўропы». Акрамя таго ён быў навуковым кіраўніком аспірантаў і навуковым рэдактарам першых у Беларусі апублікаваных ім рэгіянальных заходнепалескіх атласаў, якія блізкія па структуры, змесце, аб'ёме і навуковай канцэпцыі [1; 7; 10].

Фёдар Клімчук з'яўляецца суаўтарам і такіх адметных у беларусістыцы ўласналексікаграфічных прац акадэмічных супрацоўнікаў, як пяцітомны «Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча» (1979–1986 гг.) – самы аб'ёмісты рэгіянальны слоўнік на Беларусі, чатырох тамоў так званых тэматычных слоўнікаў – новага тыпу рэгіянальных выданняў [3], сумесна з Галінай Малажай быў навуковым рэдактарам «Дыялектнага слоўніка Брэстчыны» (1989 г.). Толькі для пяцітомнага «Слоўніка беларускіх гаворак паўночна-заходняй

Беларусі і яе пагранічча» падрыхтаваў больш за 3 тысячы (!) слоўнікавых артыкулаў. Варта таксама адзначыць, што ў агульную картатэку гэтай працы ён дадаў значную колькасць уласных запісаў з гаворкі роднай в. Сіманавічы. Толькі дзякуючы найперш уласным намаганням Фёдара Клімчука і яго польскіх калег Эльжбеты Смулковай і Анны Энгелькінг была апублікавана асабістая рукапісная спадчына вядомага беларускага вучонага Вячаслава Вярэніча пад назвай «Палескі архіў», дзе змешчана аж чатыры слоўнікі з гаворак палескага рэгіёну.

Значную ўвагу ў сваёй навуковай дзейнасці Фёдар Клімчук надае збіранню і публікацыі фальклорна-этнаграфічнай спадчыны заходніх палешукоў. Найбольш заўважнай у гэтай серыі прац нам уяўляецца апублікаваная асобным выданнем кніга «Традыцыйнае вяселле вёскі Сіманавічы Драгічынскага раёна Брэсцкай вобласці» (2011 г.), дзе на мясцовай гаворцы падрабязна апісаны сцэнарыі і дзеянні ўсяго дадзенага традыцыйнага заходнепалескага абраду, а таксама надрукавана 274 тэксты песен, што выконваюцца падчас вясельнага дзеяння. Большасць тэкстаў запісана ад маці Анастасіі Андрэеўны Клімчук (1912 г. н.) на працягу 1957–1987 гг. Акрамя таго, на вокладцы кнігі змешчаны ўзоры традыцыйнага рукадзелля жыхароў в. Сіманавічы пераважна ў выкананні бабулі, маці і сястры аўтара выдання.

Асаблівая навуковая зацікаўленасць Палессем уплывае і на агульнаграмадскую дзейнасць Фёдара Клімчука. Ён з'яўляецца арганізатарам і старшынёй грамадскага навукова-краязнаўчага таварыства «Загароддзе» (1995 г.), якое праводзіць навуковыя семінары і публікуе зборнікі матэрыялаў гэтых мерапрыемстваў (ужо надрукавана тры кнігі «Загароддзе», дзе змешчана вялікая колькасць артыкулаў разнастайнай тэматыкі). Апошнім часам пад эгідай гэтага таварыства выдаюцца і іншыя цікавыя навуковыя і нават літаратурныя працы.

Як правіла, таленавіты чалавек выяўляе свае здольнасці ў розных галінах дзейнасці. Так сталася і з Фёдарам Клімчуком, які апошнім часам нечакана для многіх выявіў сябе як арыгінальны літаратурны творца, надрукаваўшы падборку з 55 вершаў, напісаных ім яшчэ ў 1950–1964 гг. [5], а таксама асобным

выданнем аповесць «Яныс» [6]. І вершы, і пражайны твор напісаны на традыцыйнай гаворцы жыхароў в. Сіманавічы Драгічынскага раёна і ўяўляюць не толькі мастацкую, але і значную навуковую каштоўнасць. Варта згадаць таксама пра яго ўласныя пераклады класічных твораў сусветнай і рускай літаратуры на родную гаворку (Гамер, Іларыён, «Слова пра паход Ігараў», Ш. Руставэлі, Р. Бёрнс, М. Гогаль, Т. Шаўчэнка, М. Багдановіч і інш.) [6], тэксту Новага завету [8], арганізацыю такіх перакладаў іншымі навукоўцамі на палескія (і не толькі) гаворкі твораў Льва Талстога [9]. Гэта ўнікальныя тэксты для лінгвістычнага аналізу, якія яшчэ чакаюць сваіх даследчыкаў, паколькі ў іх не проста адлюстраваны моўныя магчымасці канкрэтнай гаворкі, але яны змяшчаюць вялікае мноства архаічных рыс усіх узроўняў мовы, ужывальных у вусным мясцовым маўленні. У выніку і літаратурныя творы, і разнастайныя пераклады на заходнепалескія і іншыя гаворкі могуць інтэрпрэтавацца не толькі як выяўленне моўных магчымасцей мясцовых гаворак, але і як, магчыма, чарговая спроба стварэння новых вузкарэгіянальных славянскіх літаратурных мікрамоў (тэрмін А. Дулічэнкі), што ўжо было аб'ектам вострых навуковых дыскусій у 1980-я гг. і перыядычна ўзгадваецца ў друку да гэтага часу (гл., напрыклад, публікацыі Н. Мячкоўскай, Р. Цыхуна і інш.). Тым не менш гэта несумненна цікавы аспект ілюстрацыі вуснага дыялектнага маўлення і захавання яго для навуковых лінгвістычных даследаванняў у будучым.

У паўсядзённым жыцці Фёдар Клімчук – працавіты, сціплы, добразычлівы, мэтанакіраваны, ініцыятыўны і выключна спагадлівы чалавек. Ён падрыхтаваў 5 кандыдатаў навук (А. Босак, Л. Леванцэвіч, Н. Мініна, Я. Самуйлік, Т. Трухан), зацікавіў дыялекталогіяй дзясяткі людзей розных прафесій, якія заўсёды ахвотна адгукаюцца на яго асабістыя звароты перакласці які-небудзь невялічкі тэкст на родную гаворку, паведаміць дыялектную назву пэўнай рэаліі і інш. Сваім з'яўленнем у лінгвістыцы абавязаны і шчыра ўдзячны яму і аўтар гэтага артыкула, які знаёмы з юбілярам з красавіка 1972 г. Ведаюць, шануюць і паважаюць Фёдара Клімчука як навукоўца і чалавека не толькі на Беларусі, але

і без перабольшання ва ўсім славянскім свеце і за яго межамі, бо знаёмы ён з дзясяткамі дыялектолагаў па сумеснай працы над «Агульнаславянскім лінгвістычным атласам» і «Лінгвістычным атласам Еўропы», пастаянна падтрымлівае з імі цесную сувязь.

Л і т а р а т у р а

1. Босак, А. Атлас гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці і сумежжа (верхняга Над'ясельдзя) : у 2 ч. / А. Босак, В. Босак. – Мінск : Б. в., 2005–2006.
2. Вештарт, Г. Ф. Лексіка гаворак Беларускага Прыпяцкага Палесся. Атлас. Слоўнік / Г. Ф. Вештарт [і інш.]. – Мінск : Права і эканоміка, 2008. – 353 с.
3. Жывёльны свет : тэматычны слоўнік / рэд. А. А. Крывіцкі, Л. П. Кунцэвіч. – Мінск : Беларус. навука, 1999. – 239 с. ; Раслінны свет : тэматычны слоўнік / рэд. А. А. Крывіцкі, Л. П. Кунцэвіч. – Мінск : Беларус. навука, 2001. – 635 с. ; Чалавек : тэматычны слоўнік / рэд. А. А. Крывіцкі, Л. П. Кунцэвіч. – Мінск : Беларус. навука, 2006. – 573 с. ; Сельская гаспадарка : тэматычны слоўнік / рэд. А. А. Крывіцкі, Л. П. Кунцэвіч. – Мінск : Беларус. навука, 2010. – 527 с.
4. Клімчук, Ф. Д. Гаворкі Заходняга Палесся : фанетычны нарыс / Ф. Д. Клімчук. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – 128 с.
5. Клімчук, Ф. Д. Пераклады на заходнепалескую гаворку (вёска Сіманавічы Драгічынскага раёна Берасцейскай вобласці) / Ф. Д. Клімчук. – Мінск : Мэджык, 2012. – 184 с.
6. Клімчук, Ф. Д. Яныс : аповесць (на заходнепалескай гаворцы в. Сіманавічы). – Мінск : Выдавец А.М. Вараксін, 2013. – 84 с.
7. Леванцэвіч, Л. В. Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці : у 3 ч. / Л. В. Леванцэвіч. – Брэст : БрДП, 1993–2001.
8. Новый Завет Господа нашего Иисуса Христа / перевод Ф. Д. Климчука. – Минск : Мэджик, 2010. – 392 с.
9. Пераклады з твораў Л. М. Талстога на гаворкі Палесся / склад. Ф. Д. Клімчук. – Мінск : Мэджык, 2011. – 312 с.
10. Самуйлік, Я. Р. Гаворкі Выганіўскага Палесся. Лінгвістычны атлас / Я. Р. Самуйлік. – Брэст : БрДУ, 2009. – 199 с.
11. Трухан, Т. М. Лексіка андраўкі льну. Тэматычны слоўнік. Лексічны атлас / Т. М. Трухан, Ф. Д. Клімчук. – Мінск : Права і эканоміка, 2006. – 202 с.

А Л Я К С А Н Д Р К Р Ы В І Ц К І

Вядомы беларускі лінгвіст Аляксандр Антонавіч Крывіцкі нарадзіўся 15 жніўня 1927 г. у в. Залессе Пацолтаўскага сельсавета Мсціслаўскага раёна Магілёўскай вобласці ў сялянскай сям'і. У 1933 г. сям'я пераехала на радзіму маці ў в. Слаўнае Курманаўскага сельсавета Мсціслаўскага раёна, дзе прайшлі яго дзяцінства і юнацтва.

У чэрвені 1941 г. ён скончыў 8 класаў Курманаўскай сярэдняй школы, але далейшай вучобе перашкодзіла Вялікая Айчынная вайна. З кастрычніка 1943 г. да лютага 1944 г. знаходзіўся на